

ՀԱԿՈՔՅԱՆ ՇԱՀԱՆԵ

(ԱԻ)

ՊԱՂԵՍՏԻՆՅԱՆ ՀԱՐՑԻ ԿԱՐԳԱՎՈՐՄԱՆ ԽՆԴԻՐՆ ԱՄՆ-ԻՍՐԱՅԵԼ ՀԱՐԱԲԵՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՀԱՄԱՏԵՔՍՏՈՒՄ

Ժամանակակից միջազգային հարաբերություններում կարևոր տեղ է զբաղեցնում Մերձավոր Արևելքում հակամարտության կարգավորման խնդիրը: Արդեն բավականին երկար ժամանակ շարունակվող լարվածությունը մեծ վտանգ է ներկայացնում տարածաշրջանի համընդհանուր խաղաղության համար:

Բացի այդ, ակնհայտ է, որ Պաղեստինի հարցը միշտ եղել և մնում է որպես կենսունակ գործոն արաբական պետությունների ներքին քաղաքականության համար: Այս գործոնը հատկապես կարևոր է արաբական այն երկրների համար, որոնք անմիջականորեն սահմանակից են Իսրայելին¹:

ՊԱԿ-ի (Պաղեստինի Ազատագրման Կազմակերպություն) սկզբունքային մոտեցումը առավել կամ նվազ չափով խոչընդոտում է տարածաշրջանում ամերիկյան դիվանագիտությանը:

Չսահմանափակվելով Ամերիկայի «փուլային» դիվանագիտության քննադատությամբ, ՊԱԿ-ը առաջադրեց կոնկրետ առաջարկություններ՝ պաղեստինյան խնդրի լուծման համար: Այդ առաջարկություններն ենթադրում էին Իսրայելի դուրս բերումը Հորդանանի Արևմտյան ափից և Գազայի շրջանից, պաղեստինյան ազգային կառավարության ստեղծում այդ տարածքներում, 1948 թ. Իսրայել պետության սահմանները լքած պաղեստինցի փախստականների հայրենադարձություն: Այս առաջարկությունների տրամաբանական հետևանքը պետք է լիներ Իսրայելի կողմից պաղեստինցիների իրավունքների ճանաչումը²:

Սակայն, մերժելով Պաղեստինյան ժողովրդի ինքնորոշման և անկախ պետականություն ստեղծելու իրավունքները, իսրայելական

¹ Cobban H., The Palestinian Liberation Organization, Cambridge, 1984, p. 195.

² <http://rudocs.exdat.com/docs/index-181395.html>

կառավարությունը փորձում է բացառել իր կողմից Արևմտյան ափի և Գազայի շրջանի վերադարձման հնարավորությունը օրինական տերերին, որով ավելի են ունահարվում միջազգային իրավունքի նորմերը, ՄԱԿ-ի կանոնակարգը և այդ կազմակերպության բազմաթիվ որոշումներ:

Իսրայելական իշխանությունները ջանք չեն խնայում արմատավորելու բոլոր նոր քաղաքական, տնտեսական, սոցիալական և մշակութային խտրականության ձևերը:

1973 թ. արաբաիսրայելական պատերազմից հետո Միացյալ Նահանգները ուղղակի պատասխանատվություն ստանձնեց դիվանագիտական գործընթացների համար, որով սկսվեցին բանակցություններն Իսրայելի և նրա հարևանների միջև³: Պատերազմից հետո ԱՄՆ քաղաքականությունը կենտրոնացավ տնտեսական համագործակցության տարածաշրջանի հիմնական երկրների հետ և բանակցությունների վերսկսման վրա, որոնք կարող էին տանել արաբաիսրայելյան հակամարտության լուծմանը⁴:

Պաղեստինի հակամարտության նկատմամբ ԱՄՆ քաղաքականության կողմնորոշվածության առանձնահատկությունների մասին շատ է գրվել: Քաղաքագետների մի մասի կարծիքով, ամերիկյան քաղաքականությունը տվյալ տարածքում հիմնականում ունի ռազմական նպատակներ: Քաղաքագետների մյուս մասն էլ՝ ամերիկաիսրայելյան ստրատեգիական և չափազանց ջերմ հարաբերությունները բացատրում է ԱՄՆ-ում իսրայելական ուժեղ լոբբիի առկայությամբ: Այս կապակցությամբ մի անգամ Հենրի Բիսինջերը ասել է, որ Իսրայելի նշանակալի ռազմական գերազանցությունն արաբների նկատմամբ պետք է կանխի պատերազմի փտանգը և ծառայի ԱՄՆ-ի շահերին Մերձավոր Արևելքում:

Մերձավոր Արևելքում ԱՄՆ «Փուլային» դիվանագիտությունը 1973-1976 թթ. հանգեցրեց Քեմպ Դևիդի բանակցություններին՝ ԱՄՆ-ի, Իսրայելի և Եգիպտոսի միջև 1977-1978 թթ.: Արդյունքում մշակվեցին

³ Saunders Harold H., The Middle East Problem in 1980, London, p. 37.

⁴ Նույն տեղում, էջ 15:

«խաղաղության շրջանակներ» ծրագիրը, որը կոչված էր դառնալ ունիվերսալ բանաձև արաբաիսրայելյան խաղաղ գործընթացի համար⁵:

1978 թ. Իսրայելի և Եգիպտոսի միջև Քեմպ դևիդյան սեպարատ համաձայնագրի ստորագրումը ԱՄՆ սեփական միջնորդությամբ, արգելափակում էր Պաղեստինի արաբ ժողովրդի անբաժանելի ազգային իրավունքները⁶: Այդ գործարքի նպատակն էր թույլ չտալ ստեղծել անկախ պաղեստինյան պետություն, պաղեստինյան ժողովրդի վզին փաթաթել «ադմինիստրատիվ ինքնավարությունը», և դրանով նրան ծնկի բերել, ստիպել հաշտվել իսրայելական շրջափակման հետ:

Քեմպ դևիդյան համաձայնագիրը չհանգեցրեց ցանկալի արդյունքների՝ ձեռք բերվեց խաղաղության համաձայնագիր Եգիպտոսի և Իսրայելի միջև, որը դարձել է խոշոր հիմանաքար Մերձավոր Արևելքում խաղաղության հաստատման գործընթացում: Իսրայելը շարունակում էր պահել արաբական տարածքները: Խաղաղության պայմանագիրը Իսրայելի և Եգիպտոսի միջև այդպես էլ չլուծեց պաղեստինյան խնդիրը⁷:

Մերձավոր Արևելքում հակամարտությունը վերահսկելու և կառավարելու ԱՄՆ-ի քաղաքականությունը բխում էր Իսրայելի շահերից: Ամերիկյան քաղաքագետների գնահատմամբ ուժեղ Իսրայել պետություն է պետք Մերձավոր Արևելքում՝ որպես որոշից գործոն տարածաշրջանում:

Տարածաշրջանում ամերիկյան հետաքրքրությունների ներքին հակասությունները, մի կողմից ուղղված էին Իսրայելին աջակցելուն, ինչպես նաև նրա ազդեցության ընդլայնմանը արաբական երկրներում, որը պայմանավորված էր Մերձավոր Արևելքի նավթը վերահսկելու ձգտումով: ԱՄՆ մերձավորարևելյան քաղաքականությունը կենտրոնացած էր միասնական արաբական դիրքորոշումը

⁵ Колобов О., США и проблема Палестины в новое и новейшее время // Ближневосточная политика великих держав и арабо-израильский конфликт, в 3-х томах. – Нижний Новгород: Институт стратегических исследований Нижегородского государственного университета им. Н.И. Лобачевского, 2008, с. 82.

⁶ Михайлов Г., Западный берег реки Иордан и сектор Газа под гнетом израелских колонизаторов. М., 1985, с. 4.

⁷ <http://aspirantspb.ru/forstudents/palestineusdip/>

խափանելու, դրանով իսկ Իսրայելին և արաբական երկրներին ներգրավել խաղաղ կարգավորման գործընթացին⁸:

ԱՄՆ-ն Իսրայել պետությունը դիտարկում է որպես իր քաղաքական և տնտեսական ծրագրերի հավատարիմ կատարող: Իսրայելի ղեկավար շրջանակներն իրենց հերթին պետության գոյության առաջին իսկ օրվանից մինչ օրս էլ չեն թաքցրել և չեն էլ թաքցնում իրենց ագրեսիվ նպատակներն արաբական երկրների նկատմամբ: Հենց այստեղ է, որ իրար են համընկնում ԱՄՆ-ի և սիոնիզմի շահերը. դրանով էլ բնորոշվում են նրանց «առանձնահատուկ» հարաբերությունները:

Ակնհայտ է, որ, ԱՄՆ-ի և Իսրայելի «առանձնահատուկ» հարաբերությունները բացատրվում են Մերձավոր Արևելքում նրանց ընդհանուր հետաքրքրություններով: Ուստի, պատճառը պետք է փնտրել նաև ԱՄՆ ներքաղաքական կյանքում իսրայելական լոբբիի դերի և նշանակության մեջ, հրեական ծագում ունեցող Ամերիկայի քաղաքացիների սոցիալ-տնտեսական ակտիվ դերի մեջ:

Դեռևս 1952 թ. հուլիսին ստորագրվեց ամերիկա-իսրայելական համաձայնագիրը փոխադարձ անվտանգության ապահովման մասին՝ համաձայն որի Իսրայելը պարտավորվում է ԱՄՆ-ի հետ համատեղ մասնակցել Մերձավոր Արևելքի տարածաշրջանի «պաշտպանությանը»⁹:

1968 թ. ամերիկյան օգնությունը Իսրայելի նշանակալիորեն մեծացավ, 1970 թվականին հասնելով 800 մլն., իսկ 1971թ-ին 1.5 մլրդ. դոլլար: 1948-1967 թթ. ամերիկյան կառավարության տնտեսական օգնությունը Իսրայելին կազմում էր 2.5 մլրդ. դոլլար: 1973 թ. հոկտեմբերյան ռազմական գործողություններից հետո Ամերիկայի Միացյալ Նահանգները պարտավորվում են Իսրայել պետությանը տրամադրել 2,2 մլրդ. դոլլարի չափով ռազմամթերք¹⁰:

Եթե մինչև 1967 թ. տարածաշրջանում խորհրդային դիրքերի ամրապնդումն ու արաբական «ազգայնական» ճամֆարի ուժեղացումը Վաշինգտոնը փորձում էր Իսրայելին զսպել հիմանկանում Սաուդյան Արաբիայի և Իրանի միջոցով, ապա 1967 թ. հետո Մերձավոր Արևելքում

⁸ <http://aspirantspb.ru/forstudents/palestineusdip/>

⁹ Дмитриев Е., Ладейкин В., Путь к миру на Ближнем Востоке, М., 1974, с. 168.

¹⁰ Նույն տեղում, էջ 170:

ամերիկյան շահերի հետապնդման գործում Իսրայելը սկսեց առանցքային դեր խաղալ պատերազմի արդյունքում վերածվելով տարածաշրջանային լուրջ ուժի: Ըստ այդմ, 1967 թ. պատերազմից հետո ԱՄՆ-ը դարձավ Իսրայելի գոյության և անվտանգության հիմնական «հովանավորը»¹¹:

Արաբաիսրայելյան հակամարտության անհետևողականությունը հենց սկզբից էլ կայանում էր նրանում, որ իսրայելական էկսպանսիոնիզմի ամեն մի սրացում, առաջացնում էր արաբական պետությունների պատասխան արձագանքը, վստահեցնելով նրանց առաջնորդներին իրենց գործողությունների միասնության և իրենց շարքերն անցնելու մեջ: Այդպես եղավ նաև 1982 թ. հունիսին, երբ Իսրայելը ներխուժեց Լիբիա: Իսրայելական ագրեսիայի տարածման վտանգը ոչ միայն Լիբիայի, այլև Հորդանանի, Սիրիայի և արաբական այլ երկրների հանդեպ, արաբական առաջնորդներին ստիպեց անցնել 1982 թ. սեպտեմբերի 9-ին Ֆեսում ընդունված համատեղ գործողությունների իրականացմանը՝ լիկվիդացնել իսրայելական ագրեսիայի հետևանքները և անցնել մերձավորարևելյան հակամարտության խաղաղ կարգավորմանը¹²:

Սակայն, արաբական երկրների ջանքերը կյանքի կոչել Ֆեսի խաղաղության ծրագիրը հենց սկզբից հանդիպեց մի շարք խոչընդոտների: Միացյալ Նահանգներ Իսրայելը իրենց ջանքերը կենտրոնացրել էին, որպեսզի չեզոքացնեին ֆեսյան խորհրդակցության դրական արձագանքները և այնտեղ ընդունված համաարաբական ծրագիրը՝ Մերձավոր Արևելքում հակամարտության խաղաղ կարգավորման մասին: Այդ նպատակին հասնելու համար նրանք

¹¹ Կարապետյան Ռ., Սիրիայի տեղն ու դերը արաբա-իսրայելական հակամարտությունում (1946-2000), Կահիրե, 2008, էջ 112-113:

¹² 1982 թ. սեպտեմբերի 9-ին Ֆեսում տեղի ունեցավ արաբական երկրների ղեկավարների հանդիպումը, որին մասնակցում էին արաբական 19 պետությունների ղեկավարները և Պաղեստինի Ազատագրման կազմակերպությունը: Խորհրդակցությանը չէր մասնակցում Լիբիան՝ լիբիական հեղափոխության առաջնորդ Քադաֆիի մերժման պատճառով, ով անհանդուրժողական դիրք էր զբաղում Իսրայել պետության ճանաչման հարցում, և Եգիպտոսը, որը հեռացվել էր Արաբական երկրների Լիգայից և դրա համար էլ չէր հրավիրվել:

փորձում էին օգտագործել զանազան միջոցներ: Դրանցից մեկը՝ Միացյալ Նահանգների կողմից առաջ քաշված «Ռեյգանի ծրագիրն» էր՝ որպես այլընտրանք Մերձավոր Արևելքում արաբական ծրագրին:

Լինդոն Ջոնսոնին փոխարինած ԱՄՆ նախագահ Ռիչարդ Նիքսոնը շարունակեց սառը պատերազմի «խաղի կանոնները» Մերձավոր Արևելքում, ուր ԽՍՀՄ-ի ազդեցության նվազեցումը շարունակեց մնալ Վաշինգտոնի քաղաքականության հիմնական նպատակներից մեկը: Նիքսոնը հավատացած էր, որ ԱՄՆ-ն պետք է բարելավի իր հարաբերությունները արաբական աշխարհի, հատկապես՝ Սիրիայի և Եգիպտոսի հետ, որոնք խորհրդային զենքի հիմնական սպառողներն էին հանդիսանում և ամենալուրջ ռազմական վտանգն էին ներկայացնում Իսրայելի համար: Ի տարբերություն իր նախորդի, ամերիկյան նոր նախագահը կարծում էր, որ արաբաիսրայելյան հակամարտության կարգավորումը անհնարին է առանց Խորհրդային Միության ակտիվ մասնակցության:

Հարկ է նշել, որ Սալիտակ Տան ղեկավարության մեջ առկա էին լուրջ տարաձայնություններ ԱՄՆ-ի մերձավորարևելյան քաղաքականության վերաբերյալ: Եթե ԱՄՆ պետքարտուղար Ռոջերը կողմանկից էր համընդհանուր արաբաիսրայելյան կարգավորմանը, որը պետք է ընդգրկեր Իսրայելի հարևան բոլոր երկրները, ապա Քիսինջերը, որը մինչ պետքարտուղար նշանակվելը վարում էր ԱՄՆ նախագահի անվտանգության գծով խորհրդականի պաշտոնը, կողմնակից էր «քայլ առ քայլ» կարգավորմանը¹³: Եթե Ռոջերը կարծում էր, որ անկախ կողմերի միջև գոյություն ունեցող հակասություններից, բանակցությունները պետք է շարունակվեն, ապա Քիսինջերի պատկերացմամբ, բանակցությունները պետք է վարվեին միմիայն այն կողմերի միջև, որոնք պատրաստ են դիմել զիջումների¹⁴:

Նիքսոնն ու Քիսինջերը հանդես էին գալիս Իսրայելին ռազմական օժանդակության քաղաքականության շարունակման օգտին: Մտահոգված լինելով Մերձավոր Արևելքում միջուկային բախման հնարավորության վտանգից, նրանք սխալմամբ կարծում էին, որ

¹³ Կարապետյան Ռ., Սիրիա-ամերիկյան հարաբերությունները (1967-1996 թթ.), Ե., 2000, էջ 28:

¹⁴ Կարապետյան Ռ., Սիրիայի տեղն ու դերը..., էջ 114:

Իսրայելի ռազմական գերակայության հաստատումը կստիպի նրա արաբ հարևաններին հրաժարվել հակամարտությունը ուժային միջոցներով կարգավորելու գաղափարից: Միևնույն ժամանակ, Նիքսոնն ու Քիսինջերը երկյուղում էին, որ եթե նոր բախման արդյունքում արաբները մեկ անգամ ևս պարտված դուրս գան, ապա Մոսկվան պարտադրված կլինի միջամտել, ինչն էլ անխուսափելիորեն հակամարտության մեջ կներքաշի նաև Միացյալ Նահանգներին:

Ընդհանուր առմամբ, ամերիկաիսրայելյան հարաբերություններում հատուկ տեղ է զբաղեցնում երկքաղաքացիության մասին հարցը: Ամերիկյան օրենսդրության համաձայն, ամերիկացին, ով մասնակցում է մեկ այլ պետության ընտրություններին կամ ծառայում է ռազմական ուժերում կամ պետական համակարգում, կորցնում է ամերիկյան քաղաքացիությունը: Սակայն, 1969 թ. աշնանը ԱՄՆ Բարձրագույն դատարանը ընդունեց մի որոշում, ըստ որի ամերիկացիները կարող են ծառայել Իսրայելում՝ առանց քաղաքացիությունը կորցնելու: Իսկ Իսրայելի օրենքների համաձայն, ամերիկացի հրեաները գալով Իսրայել ստանում են Իսրայելի քաղաքացիություն¹⁵:

Այլ կեպ առած, ԱՄՆ և Իսրայելի միջև «հատուկ» հարաբերությունները այն մակարդակի էին հասել, երբ Իսրայելի անվտանգությունն ու բարեկեցությունը համարվում էր ոչ միայն ամերիկյան անվտանգության կենսական կարևորության մաս, այլև երբ Իսրայելի նկատմամբ հնարավոր վտանգի ժամանակ ամերիկյան ռեակցիան «ավելի բուռն էր, քան եթե հարցը վերաբերեր ՆԱՏՕ-ի որևէ գործընկերոջը»:

ԱՄՆ-ում ակտիվորեն փորձել են ապացուցել, որ Իսրայելը և ամերիկաիսրայելյան հարաբերությունները դարձել են բավականին լուրջ խնդիր ԱՄՆ-ի արտաքին քաղաքականության համար, քանի որ Իսրայելը դուրս է եկել ԱՄՆ-ի վերահսկողությունից և չի հանձնաձայնեցնում Մերձավոր Արևելքում իր գործողությունները ամերիկյան քաղաքականության հետ: ԱՄՆ կառավարությունը Իսրայելին դատապարտեց որպես ագրեսոր, ինչպես նաև դեմ բանաձևով կոչ է անում Իսրայելին դուրս բերել իր զորքերը այն տարածքներից, որոնք օկուպացրել է:

¹⁵ Дмитриев Е., Ладейкин В., նշվ. աշխ., էջ 170-171:

Փոխարենը ԱՄՆ առաջարկում էր ներկայացնել բանաձևի նախագիծ, կոչ անելով վերսկսել բանակցությունները կողմերի միջև խաղաղության նպատակով¹⁶:

Այսպիսի հայտարարությունն ունի երկկողմանի նպատակ՝ մի կողմից դա արվում էր որպեսզի Ամերիկայի կառավարությունը իրեն ազատեր Մերձավոր Արևելքում ստեղծված ճգնաժամային իրավիճակի պատասխանատվությունից, ապացուցել ԱՄՆ-ի անմեղությունը Իսրայելի վարած ագրեսիվ և նվաճողական քաղաքականության մեջ, իսկ մյուս կողմից՝ խրախուսում էր իսրայելական ղեկավարների կոշտ, անզիջում դիրքորոշումը նրանց նկատմամբ, ովքեր կապված են արաբաիսրայելյան հակամարտության կարգավորման համար ուղիներ փնտրելու հետ:

Մոտավորապես 1970 թ. կեսերին, երբ Մերձավոր Արևելքում հրադարար էր, ոչ միայն Վաշինգտոնի քարոզչական մեքենան, այլև՝ կառավարության պաշտոնական ներկայացուցիչներն ավելի հաճախակի էին դիմում «թաքնված դիվանագիտության» ներքաղաքական տերմինին¹⁷: Խոսքը գնում է ամերիկական ադմինիստրացիայի պաշտոնական ներկայացուցիչների գաղտնի կապերի մասին՝ հակամարտող կողմերի պաշտոնական ներկայացուցիչների հետ, որի արդյունքում հնարավոր էր ձեռք բերել փոխհամաձայնեցված պայմանավորվածություն կապված մերձավորարևելյան կարգավորման այս կամ այն հարցի կոնկրետ լուծման հետ:

Ամերիկյան Ադմինիստրացիան, ձգտելով ամրապնդել գաղտնի հարաբերություններ Մաուդյան Արաբիայի հետ, ցանկանում է օգտագործել այդ երկիրը ԱՄՆ քաղաքական և տնտեսական ծրագրերի իրականացման շուրջ համախմբել նաև արաբական մյուս երկրներին:

Խորհրդային Միությունը բազմիցս մատնանշում էր, որ իսրայելյան վերնախավի բացահայտ նվաճողական քաղաքականությունը, որը ԱՄՆ-ի աջակցության վրա էր հենվում, սպառնում էր ոչ միայն Մերձավոր Արևելքի խաղաղությանը և անվտանգությանը, այլև՝

¹⁶ Cattan H., Palestine: The Road to Peace, London 1970, p. 31.

¹⁷ Дмитриев Е., Ладейкин В., նշվ. աշխ., էջ 170-171, 175:

ամբողջ աշխարհին¹⁸: Դրա հետևանքով Մերձավոր Արևելքում ստեղծվեց նոր պայթյունավտանգ իրավիճակ:

Այսպիսով, շարունակելով իրենց «հովանավորյալների» գինումը, գերտերությունները նպաստում էին տարածաշրջանի էլ ավելի բևեռացմանն ու արաբաիսրայելյան ճգնաժամի խորացմանը:

HAKOBYAN SHAHANE

(IOS)

THE PROBLEM OF SETTLEMENT OF PALESTINIAN ISSUE IN THE CONTEXT OF US-ISRAEL RELATIONS

The article is an attempt to study the US foreign policy, the Camp-David summit of 1978 which was convened to establish peace in the Middle East. The involvement of the United States has significantly affected the evolution of the Arab-Israeli conflict. Nowadays, about thirty years after the Camp-David summit, the Palestinian problem still remains unresolved. In spite of the US diplomatic activity the peace settlement was not reached. The reasons why this crucial problem is still unresolved are the matter of study of this article.

¹⁸ Осипов А., США и арабские страны 70-е – начало 80-х годов, М., с. 52.